

Különlenyomat

az

A R C H I V U M

A Heves megyei Levéltár Közleményei

10. számából

E g e r

1981

A gyöngyösi ispotály-per 1667—1668-ban

(A „törökösség” fogalmának értelmezéséhez)

Janóine halál
barátjaitól.

Fej

1667 egyik nyári napján a gyöngyösi katolikusok megrohanták és lerombolták a reformátusok nemrégiben emelt ispotályát. Az ispotály afféle szeretetotthon volt, amelyben a termelőmunkából kicsöppent, családjukat és megélhetési lehetőségeiket veszített szegények, betegek és árvák leltek — többnyire végső — menedékre.¹ A népes mátraalji mezőváros előrehaladott városiasodottsági szintjére utal, hogy Gyöngyösön már a középkor alkonyán is működött ilyen intézmény. Létalapját 1550 körül — nyilván más jövedelmi források mellett — egy, az encsi puszta levő egykerékű malom biztosította.² A menhely a város szélén — a mai Április 4. körúton — állhatott, s — a magyarországi ispotályok sorsához hasonlóan — ezt is Magyarországi Szent Erzsébetnek, az elesettek gyógyítójának nevére szentelték.³ Mint az alábbiakból kitetszik, a város lakói a hódoltság ezernyi viszontagsága közepette is fenn tudták tartani; csak hogy azt a katolikusok sajátították ki maguknak, s más vallásút oda nem engedtek be.

Ez a helyzet egyébként megfelelt a városon belül kialakult vallási erőviszonyoknak. Gyöngyösön ugyanis — ritka kivételként a jelentősebb hódoltság mezővárosok közt — a 16. század dereka táján diadalmasan előretört a reformációnak nem sikerült győzelemre jutnia. Bár időlegesen a hazai protestantizmus olyan kiválóságai dolgoztak Gyöngyösön, mint pl. Skaricza Máté⁴, a város több földesura is adományokkal támogatta az itteni reformata ecclesiát⁵, a lakosság elsőprő többsége megmaradt apái vallásán. Mivel a 16. század közepén a katolicizmus csak azokban a hódoltsági mezővárosokban — Gyöngyös mellett Szegeden és Jászberényben — élte túl a hitújítás viharait⁶, ahol ferences rendház működött, ez nyilvánvalóan itt is az ő munkájukat dicséri. Ez annál inkább feltételezhető, mert éppen a gyöngyösit tekintették hódoltsági ferences rendházak fejének.

A katolikusok túlsúlya és túlereje jól megmutatkozik a városon levő templom — kisebb-nagyobb — templom megoszlásában is. Az 1553. január 26-án, hatvani kádi előtt megkötött egyezségben a protestánsoknak mindössze csak a Szent Lélek tiszteletére emelt kis kápolnát sikerült megszerezniük. Az a megállapodás azonban, úgy tűnik, nem felelt meg a valós erőviszonyoknak, ezért a katolikusok két esztendő múlva már rákényszerültek, hogy a Tót utcán álló Szent Orbán templomot is átengedjék ellenlábasaiknak. Az 1555-ös meg egyezés továbbra is katolikus kézen hagyta viszont a város két nagyobb templomát: a Szent Bertalan plébániatemplomot és a ferencesek Boldogságos zűznek dedikált templomát. A Bocskai-felkelés idején — a buzgó kálvinista